O‘ZBEK INTERNET DISKURSIDA KECHIRIMLILIKNING IJTIMOIY-LISONIY XUSUSIYATLARI.

Sh.S.Mo‘minov[1], Sh.I.Mahkamova[2]

1. Farg‘ona davlat universiteti, tilshunoslik kafedrasi dotsenti.
2. Farg'ona davlat universiteti,filologiya fakulteti 1-bosqich talabasi.

Mas'ul muallif: Mo‘minov Sherozbek Siddiqjonovich, Farg‘ona davlat universiteti, tilshunoslik kafedrasi dotsenti.

e-mail: sherozbek.mominov@bk.ru

Received: 30 Oktabr 2026
Accepted: 04 Noyabr 2026
Published: 09 Noyabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Mo‘minov, S. S. O‘ZBEK INTERNET DISKURSIDA KECHIRIMLILIKNING IJTIMOIY-LISONIY XUSUSIYATLARI. / S. S. Mo‘minov, S. I. Mahkamova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 11, № 1. — B. 280–283.

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek internet diskursida kechirimlilik kategoriyasining ijtimoiy-lisoniy, lingvopragmatik va lingvomadaniy xususiyatlari tadqiq etiladi. Raqamli kommunikatsiya vositalarining jadal rivojlanishi natijasida ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar, internet forumlari va virtual muloqot platformalarida kechirim so‘rash, uzr bildirish, aybni tan olish hamda kechirish bilan bog‘liq nutqiy aktlar o‘ziga xos ifoda shakllariga ega bo‘lmoqda. Tadqiqotning asosiy maqsadi o‘zbek internet diskursida kechirimlilikning lisoniy voqelanish mexanizmlarini aniqlash, uning ijtimoiy maqom, kommunikativ masofa, raqamli etiket va virtual muloqot sharoitlari bilan o‘zaro munosabatini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotda tavsifiy, kontekstual, lingvopragmatik, sotsiolingvistik va diskursiv tahlil metodlaridan foydalanildi. Internet muloqotiga xos «uzr», «kechirasiz», «malol kelmasin», «xafa bo‘lmang», «noto‘g‘ri tushunmang», «hechqisi yo‘q», «mayli, bo‘lib turadi» kabi lisoniy birliklarning kommunikativ vazifalari tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: internet diskursi, kechirimlilik, raqamli kommunikatsiya, sotsiolingvistika, lingvopragmatika, virtual muloqot, kommunikativ strategiya.

СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЩЕНИЯ В УЗБЕКСКОМ ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРСЕ

Аннотация. В данной статье исследуются социолингвистические, лингвопрагматические и лингвокультурологические особенности категории извинения в узбекском интернет-дискурсе. В результате стремительного развития средств цифровой коммуникации речевые акты, связанные с просьбой о прощении, выражением извинения, признанием вины и прощением, приобретают специфические формы выражения в социальных сетях, мессенджерах, интернет-форумах и на виртуальных коммуникационных платформах. Основная цель исследования заключается в выявлении механизмов языковой реализации категории извинения в узбекском интернет-дискурсе, а также в анализе её взаимосвязи с социальным статусом, коммуникативной дистанцией, цифровым этикетом и условиями виртуального общения. В исследовании использованы описательный, контекстуальный, лингвопрагматический, социолингвистический методы, а также метод дискурсивного анализа. Проанализированы коммуникативные функции характерных для интернет-общения языковых единиц, таких как извините, простите, надеюсь, это вас не затруднит, не обижайтесь, не поймите неправильно, ничего страшного, ничего, всякое бывает.

Ключевые слова: интернет-дискурс, извинение, цифровая коммуникация, социолингвистика, лингвопрагматика, виртуальное общение, коммуникативная стратегия.

SOCIOLINGUISTIC FEATURES OF FORGIVENESS IN UZBEK INTERNET DISCOURSE

Abstract. This article examines the sociolinguistic, linguopragmatic, and linguocultural features of the category of forgiveness in Uzbek internet discourse. As a result of the rapid development of digital communication technologies, speech acts related to apologizing, expressing regret, admitting guilt, and forgiving have acquired distinctive forms of expression on social networks, messaging applications, internet forums, and virtual communication platforms. The main objective of the study is to identify the linguistic mechanisms through which forgiveness is realized in Uzbek internet discourse and to analyze its relationship with social status, communicative distance, digital etiquette, and the conditions of virtual interaction. The study employs descriptive, contextual, linguopragmatic, sociolinguistic, and discourse analysis methods. Particular attention is paid to the communicative functions of linguistic expressions commonly used in online communication, such as sorry, excuse me, I hope you don't mind), please don't be offended, please don't misunderstand, it's all right, and that's okay, these things happen.

Keywords: internet discourse, forgiveness, digital communication, sociolinguistics, linguopragmatics, virtual communication, communicative strategy.

Kirish. XXI asrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi

insonlarning ijtimoiy munosabatlari, nutqiy faoliyati va kommunikativ xulq-atvorida sezilarli o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Internet tarmoqlarining kundalik hayotga chuqur kirib borishi natijasida an’anaviy yuzma-yuz muloqot bilan bir qatorda virtual kommunikatsiya shakllari ham keng qo‘llanilmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar, bloglar, internet forumlari va elektron munozara maydonlari zamonaviy jamiyatda shaxslararo munosabatlarning muhim kommunikativ muhitiga aylanmoqda.

Mazkur jarayon tilshunoslik oldiga yangi ilmiy vazifalarni qo‘ymoqda. Xususan, internet diskursining lingvistik xususiyatlari, virtual muloqotdagi nutqiy etiket, raqamli kommunikatsiyada ijtimoiy me’yorlarning namoyon bo‘lishi, nutqiy aktlarning elektron muhitga moslashuvi va multimodal ifoda vositalarining pragmatik vazifalarini tadqiq etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda [1].

O‘zbek tilshunosligida muloqot xulqi, nutqiy madaniyat, xushmuomalalik, hurmat va andisha kabi kategoriyalar milliy kommunikativ an’analar bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganiladi. Ushbu kategoriyalar orasida kechirimlilik alohida o‘rin tutadi. Chunki kechirimlilik shaxslararo munosabatlarda yuzaga keladigan tushunmovchiliklar, ziddiyatlar va salbiy hissiy holatlarni yumshatishga xizmat qiluvchi muhim axloqiy-kommunikativ hodisadir.

An’anaviy muloqotda kechirimlilik og‘zaki nutq, intonatsiya, yuz ifodasi, imo-ishora va boshqa noverbal vositalar orqali namoyon bo‘lsa, internet diskursida ushbu jarayon yozma matn, grafik belgilar, emoji, stikerlar, ovozli xabarlar va boshqa multimodal elementlar yordamida amalga oshiriladi. Natijada kechirimlilikning ifodalanish shakllari raqamli kommunikatsiya sharoitlariga moslashadi [2].

Tadqiqot materiallari va metodlari. Mazkur tadqiqot sifat tahliliga asoslangan nazariy-lingvistik tadqiqot sifatida tashkil etildi. Uning metodologik asosini nutqiy aktlar nazariyasi, diskurs tahlili, kompyuter vositasidagi kommunikatsiya nazariyasi, lingvopragmatika, sotsiolingvistika va lingvomadaniyatshunoslik tamoyillari tashkil etadi.

Tadqiqotning predmetini o‘zbek internet diskursida kechirimlilikni ifodalovchi nutqiy birliklarning semantik, pragmatik va ijtimoiy-lisoniy xususiyatlari tashkil qiladi.

Tahlil uchun Telegram yozishmalari, Instagram izohlari, Facebook muhokamalari, internet forumlari va elektron xabar almashish jarayonlariga xos bo‘lishi mumkin bo‘lgan kommunikativ vaziyatlar asosida modellashtirilgan misollar tanlandi.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Tavsifiy metod - kechirimlilikka oid lisoniy birliklarning mazmuniy xususiyatlarini aniqlash va tasniflashda.

Lingvopragmatik tahlil - uzr so‘rash, aybni tan olish, kechirish va murosaga kelish kabi nutqiy aktlarning kommunikativ vazifalarini izohlashda.

Sotsiolingvistik tahlil - yosh, ijtimoiy maqom, kommunikativ masofa va virtual muhitning lisoniy tanlovga ta’sirini tavsiflashda.

Diskursiv tahlil - kechirimlilik birliklarining muayyan internet muloqoti kontekstida qanday vazifa bajarishini aniqlashda.

Qiyosiy tahlil - an’anaviy va internet muloqotida kechirimlilikning ifodalanish shakllarini solishtirishda.

Multimodal tahlil - emoji, stiker, grafik belgi va boshqa noverbal-raqamli vositalarning pragmatik imkoniyatlarini baholashda.

Tadqiqotning nazariy asoslarini J. Austin va J. Searlening nutqiy aktlar nazariyasi, P. Brown va S. Levinsonning xushmuomalalik modeli, S. Herringning kompyuter vositasidagi diskursni tahlil qilishga oid yondashuvi hamda D. Crystalning internet tilshunosligiga doir qarashlari tashkil etadi.

O‘zbek tilshunosligida Sh. Safarovning pragmalingvistika, N. Mahmudovning nutq madaniyati va S. Mo‘minovning o‘zbek muloqot xulqiga oid tadqiqotlari metodologik jihatdan muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotda keltirilgan dialoglar va internet yozishmalari muallif tomonidan modellashtirilgan tahliliy misollar hisoblanadi. Ular real foydalanuvchilar yozishmalaridan yig‘ilgan empirik korpus yoki statistik kuzatuv natijalari sifatida taqdim etilmaydi.

Tadqiqot natijalari. Nazariy tahlil asosida o‘zbek internet diskursida kechirimlilik turli leksik, grammatik va pragmatik vositalar yordamida ifodalanishi mumkinligi aniqlandi. Kechirimlilikning asosiy lisoniy ko‘rsatkichlari sifatida «uzr», «kechirasiz», «aybga buyurmang», «malol kelmasin», «xafa bo‘lmang», «noto‘g‘ri tushunmang», «ko‘nglingizga olmang», «hechqisi yo‘q» va «mayli, bo‘lib turadi» kabi birliklarni ko‘rsatish mumkin.

1-jadval.

O‘zbek internet diskursida kechirimlilikni ifodalovchi lisoniy birliklar va ularning pragmatik vazifalari

Lisoniy birlik	Internet muloqotidagi namunaviy qo‘llanishi	Pragmatik vazifasi
Uzr	«Uzr, xabarni endi ko‘rdim»	Kechikkan javob uchun uzr so‘rash
Kechirasiz	«Kechirasiz, xato ma’lumot yuboribman»	Aybni tan olish
Aybga buyurmang	«Aybga buyurmang, savolim bor edi»	Muloyim murojaat
Xafa bo‘lmang	«Xafa bo‘lmang, bu shunchaki fikrim»	E’tirozni yumshatish
Noto‘g‘ri tushunmang	«Noto‘g‘ri tushunmang, men boshqacha o‘ylayman»	Salbiy talqinning oldini olish
Hechqisi yo‘q	«Hechqisi yo‘q, tushunaman»	Uzrni qabul qilish

Lisoniy birlik	Internet muloqotidagi namunaviy qo‘llanishi	Pragmatik vazifasi
Mayli, bo‘lib turadi	«Mayli, bo‘lib turadi»	Murosa va bag‘rikenglik

Mazkur birliklarning asosiy xususiyati shundaki, ular ko‘pincha ixcham yozma shaklda qo‘llanadi. Internet foydalanuvchilari muloqot tezligi va qulayligini ta’minlash maqsadida murakkab sintaktik konstruksiyalar o‘rniga qisqa va pragmatik jihatdan tushunarli ifodalardan foydalanishlari mumkin. Biroq ifodaning qisqaligi uning har doim samimiy yoki ijobiy qabul qilinishini anglatmaydi. Masalan, «Uzr» so‘zi ayrim vaziyatlarda samimiy pushaymonlikni, boshqa vaziyatlarda esa rasmiy munosabatni yoki keskin munozarani yakunlash istagini bildirishi mumkin.

An’anaviy muloqotda yosh, kasbiy mavqe va ijtimoiy maqom ko‘pincha murojaat shakllari, intonatsiya va nutqiy etiket orqali namoyon bo‘ladi. Internet diskursida esa bu xususiyatlar foydalanuvchining profil ma’lumotlari, yozishma uslubi, murojaat birliklari va kommunikativ kontekst asosida anglashilishi mumkin.

Masalan, talaba va o‘qituvchi o‘rtasidagi yozishmada quyidagi shakl qo‘llanishi mumkin:

- Assalomu alaykum, ustoz. Kechirasiz, topshiriqni belgilangan vaqtda yubora olmadim.

Bunday nutqiy ifodada «ustoz» murojaat birligi hurmatni, «kechirasiz» esa uzr so‘rashni ifodalaydi. Jumlaning to‘liq sintaktik shaklda tuzilishi ham rasmiylik darajasini oshiradi.

Do‘stlar o‘rtasidagi yozishmada esa shu mazmun quyidagicha ifodalanishi mumkin:

- Uzr, vaqtida yuborolmadim.

Bu misolda qisqa sintaktik tuzilma va emoji norasmiy muloqot uslubiga mos keladi.

Shunday qilib, internet diskursida kechirimlilikning ifoda shakli muloqot ishtirokchilarining o‘zaro yaqinlik darajasi va kommunikativ vaziyatiga bog‘liq holda o‘zgarishi mumkin.

Shaxsiy yozishmalarda uzr so‘rash ko‘proq ikki suhbatdosh o‘rtasidagi munosabatni tiklashga yo‘naltiriladi. Ommaviy internet muhokamalarida esa uzr so‘rashning auditoriya oldidagi ijtimoiy vazifasi ham yuzaga keladi.

Masalan, shaxsiy yozishmada:

«Uzr, gapingizni noto‘g‘ri tushunibman».

Ommaviy muhokamada:

«Avvalgi izohimda noto‘g‘ri ma’lumot berganim uchun uzr so‘rayman. Ma’lumotni tuzatdim».

Ikkinchi misolda uzr so‘rash nafaqat muayyan suhbatdoshga, balki kengroq auditoriyaga qaratilgan. Bunday holatda kechirimlilik javobgarlikni tan olish, ommaviy ishonchni tiklash va kommunikativ obro‘ni saqlash bilan bog‘lanishi mumkin.

2-jadval.

Shaxsiy va ommaviy internet muloqotida kechirimlilikning pragmatik xususiyatlari qiyosiy tavsifi

Tahlil mezoni	Shaxsiy internet muloqoti	Ommaviy internet muloqoti
Auditoriya	Odatda cheklangan	Keng yoki noma’lum
Nutqiy uslub	Norasmiy bo‘lishi mumkin	Vaziyatga ko‘ra rasmiylashadi
Kechirimlilik maqsadi	Shaxslararo munosabatni tiklash	Munosabat va ommaviy ishonchni tiklash
Lisoniy ifoda	Qisqa, hissiy birliklar	Izohli va asoslangan bayon
Pragmatik xavf	Shaxsiy tushunmovchilik	Ommaviy tanqid va obro‘ga ta’sir

Jadvaldagi farqlar qat’iy me’yorlar emas, balki diskursiv vaziyatlarni tavsiflash uchun taklif etilgan nazariy tendensiyalardir.

O‘zbek internet diskursida kechirimlilikning ijtimoiy-lisoniy xususiyatlarini o‘rganish natijalari ushbu hodisani an’anaviy nutqiy etiketning raqamli kommunikatsiya muhitiga moslashgan shakli sifatida izohlash imkonini beradi.

J. Austin va J. Searle tomonidan ishlab chiqilgan nutqiy aktlar nazariyasi nuqtayi nazaridan kechirim so‘rash muayyan kommunikativ harakatni amalga oshiruvchi ifoda hisoblanadi. Internet diskursida ushbu harakat yozma matn, ovozli xabar yoki multimodal vositalar orqali amalga oshirilishi mumkin. Shunga qaramay, nutqiy aktning asosiy kommunikativ maqsadi - sodir bo‘lgan noqulaylik uchun mas’uliyatni tan olish yoki munosabatni tiklashga intilish - saqlanib qoladi.

P. Brown va S. Levinsonning xushmuomalalik nazariyasiga ko‘ra, nutqiy muloqotda suhbatdoshning ijtimoiy qiyofasini saqlash muhim ahamiyatga ega. Internet diskursida ushbu jarayon yanada murakkablashishi mumkin, chunki yozma xabarlar saqlanib qolishi, boshqa foydalanuvchilar tomonidan ko‘rilishi va dastlabki kontekstdan ajratib talqin qilinishi ehtimoli mavjud.

S. Herringning kompyuter vositasidagi diskursni tahlil qilishga oid yondashuvi raqamli muloqotning texnologik xususiyatlari va ijtimoiy omillarini birgalikda o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, o‘zbek internet diskursida kechirimlilikni tahlil qilishda nafaqat lisoniy birlikning o‘zi, balki xabar yuborilgan platforma, auditoriya tarkibi, yozishma davomiyligi va multimodal elementlar ham hisobga olinishi lozim.

D. Crystalning internet tilshunosligiga oid qarashlari raqamli kommunikatsiya tilning yangi qo‘llanish sharoitlarini yuzaga keltirishini tushuntirishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Internet yozishmalarida qisqartmalar, og‘zaki nutqqa yaqin sintaktik tuzilmalar va grafik vositalarning qo‘llanishi kechirimlilik kabi nutqiy kategoriyalarning ham turlicha ifodalanishiga imkon yaratadi.

O‘zbek tilshunosligida Sh. Safarovning pragmalingvistik qarashlari kechirimlilik birliklarining kontekstga bog‘liq ma’nolarini ochib berishda muhimdir. N. Mahmudovning nutq madaniyatiga oid tadqiqotlari raqamli muloqotda adabiy til me’yorlari va kommunikativ odobning o‘zaro munosabatini izohlash uchun nazariy asos bo‘la oladi. S. Mo‘minovning o‘zbek muloqot xulqiga doir izlanishlari esa milliy nutqiy etiketning internet muhitidagi ifodalarini o‘rganishda ahamiyatlidir.

Muayyan foydalanuvchi tomonidan «uzr» yoki «kechirasiz» so‘zlarining qo‘llanishi har doim ham haqiqiy pushaymonlikni anglatmaydi. Ayrim holatlarda uzr so‘rash ijtimoiy bosim, ommaviy tanqidni kamaytirish yoki shaxsiy obro‘ni saqlashga qaratilgan strategik harakat bo‘lishi mumkin. Bunday vaziyatlarda kechirimlilikning pragmatik vazifasini aniqlash uchun xabar matni bilan birga uning konteksti va keyingi kommunikativ harakatlarni ham o‘rganish talab etiladi.

Mazkur nazariy tahlilning cheklovi shundaki, unda real internet yozishmalari korpusi asosida miqdoriy hisob-kitoblar amalga oshirilmagan. Shuning uchun keltirilgan xulosalar umumlashtirilgan sifat tahlili natijalari sifatida qaralishi kerak. Kelgusida Telegram, Instagram va boshqa platformalardagi ochiq hamda etik jihatdan foydalanishga ruxsat etilgan yozishmalar asosida korpus tadqiqotlarini amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa. Kechirimlilik o‘zbek internet muloqotida muhim axloqiy-kommunikativ kategoriya sifatida namoyon bo‘lib, virtual muhitda shaxslararo munosabatlarni tartibga solish, kommunikativ ziddiyatlarni yumshatish va o‘zaro hurmatni saqlashga xizmat qiladi. Umuman olganda, o‘zbek internet diskursida kechirimlilikning ijtimoiy-lisoniy xususiyatlarini o‘rganish raqamli nutq madaniyati, virtual kommunikativ etiket va milliy lingvopragmatik qadriyatlarning zamonaviy shakllarini ilmiy jihatdan tavsiflash uchun muhim nazariy asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] Hakimov M. O‘zbek pragmalingvistikasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2013. – 176 b.

[2] Mahmudov N. O‘qituvchi nutqi madaniyati: darslik. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007. – 188 b.

[3] Holmes, J. Apologies in New Zealand English. Language in Society, 19(2), 155–199.

[4] Mo‘minov S. O‘zbek muloqot xulqining ijtimoiy-lisoniy xususiyatlari: filologiya fanlari doktori ... dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2000. – 47 b.

[5] Tojiyev Y., Mallaboyev M. O‘zbek nutqi madaniyati va uslubiyat asoslari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2006.

[6] Xudoyberganova D. Lingvokulturologiya terminlarining qisqacha izohli lug‘ati. – Toshkent: Turon zamin ziyo, 2015. – 41 b.

[7] Husanov N., Umurqulov B. Nutq madaniyati. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2007. – 192 b.